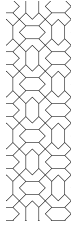


CITATION

Yerkazan, Hasan, "al-Kāfi fi 'Ulūm al-Hadīs in example of the Process of Procedure of Hadith in the 8th Century Hijri", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 14, 14 (2018/14) pp. 301-334



EL-KĀFÎ FÎ 'ULŪMÎ'L-HADÎS ÖRNEKLİĞİNDE HİCRÎ VIII. YÜZYILDA HADÎS USŪLÜNÜN SERENCAMI

al-Kāfi fi 'Ulūm al-Hadīs in example of the Process of Procedure of Hadith in the 8th Century Hijri

Hasan YERKAZAN

Dr. Öğr. Üyesi,

Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü.

Asst. Prof.,

Amasya University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences.

hasanyerkazan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8673-0546.

Öz

Bu çalışmada, Alî b. Abdullâh et-Tebrîzî (ö. 746/1346) tarafından kaleme alınan *el-Kāfi fi 'ulūmî'l-hadīs* isimli eser örnekliliğinde hicrî VIII. yüzyılda hadīs usûlünün serencamı incelenmiştir. Bahse konu eser, hicrî IV. yüzyılda Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâ'i* isimli eseri ile başlayan ve hicrî VII. yüzyılda İbnü's-Salâh Şehrezûrî'nin (ö. 643/1245) *'Ulūmu'l-hadīs*'i ile sistematik hâle gelen hadīs usûlü çalışmalarının devamı niteliğindedir. Ancak bu eser, kendisinden önce kaleme alınan hadīs ilimleri üzerine bina edilmesine rağmen yeterince tanınmamıştır. Araştırma kapsamında müellifin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra *el-Kāfi fi 'ulūmî'l-hadīs* adlı eserin hadīs usûlü geleneğindeki yeri, yazılış gayesi, muhtevası, kaynakları, sistematiki gibi konulara yer verilmiştir. Ayrıca bahse konu eserin kendisinden sonra yazılan hadīs usûlü çalışmalarına katkısı tetkik edilmiştir. Çalışma neticesinde hadīs usûlü tarihinin olgunlaşma döneminde yazılan bu eserin, birçok hadīs ilmi ile alakalı konuyu özlü bir şekilde takdim ettiği, bazı meselelere geleneksel bakış açısından farklı yorumlarla zenginlik kattığı ve kendisinden sonraki hadīs usûlü çalışmalarını etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hadīs, hadīs usûlü, hadīs tarihi, Alî b. Abdullâh et-Tebrîzî, el-Kāfi fi 'ulūmî'l-hadīs.

al-Kāfi fi 'Ulūm al-Hadīth in example of the Process of Procedure of Hadith in the 8th Century Hijri

Abstract

This research examines the narration of the hadith method in the 8th century in the example of *al-Kāfi fi 'ulūm al-hadīth*, which was taken by Ali Abdullah Tebrizî (d. 746/1346). The subject matter is the continuation of the independent hadith tradition which was initiated with *al-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvi ve'l-vâ'i* by Râmhürmüzî (d. 360/971) in the 4th century and was systematized with *'Ulūmu'l-hadīs* of İbnü's-Salâh al-Shahrazûrî (d. 643/1245) in the 7th century. This work has not been recognized enough, although it is built on the hadith sciences up to it. After giving information about the author in the scope of the research, the place of *al-Kāfi fi 'ulūmî'l-hadīth* in the tradition of hadith method will be given to topics such as the way of writing, contents, sources, system. As a result of the study, it is ensured that a work written during the period of maturity of the hadith method history and which is not known to the world

KAYNAKÇA

Yerkazan, Hasan, "el-Kāfi Fi 'Ulūmî'l-Hadīs Örnekliliğinde Hicrî VIII. Yüzyılda Hadīs Usûlünün Serencamı", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 14, 14 (2018/14) ss. 301-334. **Makale Geliş T:** 12/10/2018 **Kabul T:** 19/11/2018

Makale Türü: Araştırma Makalesi.

of science, it will also give an idea of the point in the historical process of the works of hadith method in the 8th century.

Keywords: Hadith, procedure of hadith, hadith history, Ali b. Abdillâh at-Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîth*.

GİRİŞ*

Hicrî VIII. yüzyıl, hadîs usûlü çalışmaları açısından oldukça verimli bir dönemdir. Zira bu çağda hadîs usûlü/ilimleri ile alakalı çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de Alî b. Abdillâh et-Tebrîzî (ö. 746/1346) tarafından telif edilen *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs* isimli eserdir.

Tespit edilebildiği kadarıyla bahse konu eser, tahkik çalışmaları¹ dışında herhangi bir akademik araştırmaya konu olmamıştır. Bu çalışma vesilesiyle kısmen bu eksiklik giderilerek *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs* isimli eserin hadîs usûlü tarihindeki yeri ve değeri incelenmeye çalışılacaktır.

Bu araştırmada Alî b. Abdillâh Tebrîzî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri, vefatı ve yaşadığı dönemin hadîs tarihi açısından karakteristik özelliği hakkında bilgi verilecek ve *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*'in yazılış gayesi, muhtevası, kaynakları ve metodu tetkik edilecektir. Çalışma neticesinde Tebrîzî ve *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs* isimli eserin hadîs tarihindeki yerinin yakından tanınmasına vesile olunacaktır.²

1. HAYATI

1.1. Doğumu, İsmi, Künyesi ve Vefatı

Alî b. Abdillâh, 677/1278 tarihinde Erdebil'de doğmuş ve yaşamını Tebriz'de sürdürmüştür. Erdebil'de dünyaya geldiğinden Erdebilî; Tebriz'de ikamet ettiğinden dolayı ise kendisine Tebrîzî denilmiştir.

* Bu çalışma Amasya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: SEB-BAP 18-0169. / This work was supported by Research Fund of the Amasya University. Project Number: SEB-BAP 18-0169.

¹ Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebilî et-Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân (Amman: Dâru'l-Eseriyye, 2008); Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebilî et-Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk. es-Seyyid 'İzzet el-Mursî (Kâhire: Dâru'l-Celîmî, 2014); Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebilî et-Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Muhammed b. Riyâd el-Ahmed (Kâhire: Dâru'l-İlmiyye, 2016).

² Bu makalede *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*'e yapılan atıflarda Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân'ın tahkiki tercih edilmiştir.

Künyesi Ebü'l-Hasan; lakabı ise Tâcüddîn'dir.³ Ömrünün sonuna doğru işitme duyusunu kaybeden Tebrîzî, 17 Ramazan 746/1346 tarihinde Kahire'de vefat etmiş ve el-Hankah ed-Duveydariye yakınlarında inşa edilen bir türbeye defnedilmiştir.⁴

1.2. Hocaları ve Öğrencileri

Tebrîzî, ilim tahsil etmek amacıyla Bağdat, Mekke ve Mısır gibi birçok ilim merkezini dolaşmış ve dönemin ileri gelen âlimlerinden dersler almıştır. Şemsüddîn b. el-Müezzîn'den *el-Vâsıt* adlı eseri ve el-Kutbu'l-Şîrâzî'den *Câmi' u'l-usûl*'ü dinlemiştir. Fıkıh ve nahiv ilmini Rüknuddîn el-Hadîsî'den; beyân ilmini en-Nazzâm et-Tûsî'den; hikmet ve mantık ilmini Burhânüddîn Abdullâh'tan; *Şerhu'l-Hâcibiyye*'yi, müellifi Rüknuddîn es-Seyyîd'den; ilmü'l-hilâfî Alâuddîn en-Nu'mân el-Hârezmî'den; hesap ve hendese ilmini feylesefu'l-vakt Cemâlüddîn Hasan eş-Şîrâzî'den; *el-Vecîz* isimli fıkıh kitabını Şeyh Sirâcüddîn el-Erdebîlî'den; ferâiz ve hesap ilmini es-Salâh Mûsâ es-Safedî'den; *el-Mesâbîh* ve *Şerhu's-sunne*'yi Fahrüddîn Cârullah el-Cündârî'den tahsil

³ Hayrüddîn b. Muhammed b. Muhammed ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-melâyîn, 2002), 4: 360; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürrü'l-kâmine fi 'ayâni'l-mieti's-sâmine* (b.y.: y.y., ts.), 3: 72-74; Ebü'l-Meâlî Takıyyüddîn Muhammed b. Râfî' b. Hicris es-Sellâmî, *el-Vefeyât*, thk. Sâlih Mehdî Abbâs, Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1981), 2: 16; Celâduddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 2: 171; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdulkâdir el-Arnâvût-Muhmûd el-Arnâvût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 8: 256-257; Adil Nuveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn* (Beyrut: Müessesetü Nuveyhid, 1988), 1: 369; Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî İbnü'l-Mulakkın, *el-Akdu'l-mezheb fi tabakâti hamaleti'l-mezheb*, thk. Eymen Nâsir el-Ezherî-Seyyid Miheñî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997), 415; Muhammed b. Abdurrahmân İbnü'l-Ğazâ, *Dıvanü'l-İslâm ve bi haşiyetihî esmâi kütübi'l-a'lâm*, thk. Seyyid Hasan Kisrevî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990), 1: 99; Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Tabakâti'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî- Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Kâhire: Dâru'l-ihya kütübi'i-arabî, 1964), 10: 137-138; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsarul-musannifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1: 719.

⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8: 256-257; Adil Nuveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn*, 1: 389; İbnü'l-Mulakkın, *el-Akdu'l-mezheb*, 415; İbnü'l-Ğazâ, *Dıvanü'l-İslâm ve bi haşiyetihî esmâi kütübi'l-a'lâm*, 1: 99; Sübkî, *Tabakâti'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 10: 137-138; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsarul-musannifin*, 1: 719.

etmiştir. Alî b. Ömer el-Vânî ve Yûsuf el-Hanetî ve İbn Cemâa'dan da ilim tahsil etmiştir. Beydavî'ye yetişmiş ancak ondan ders almamıştır.⁵ Hocaları ve aldığı dersler göz önünde bulundurulduğunda Ebü'l-Hasan Tebrîzî'nin, dinî ilimlerin yanı sıra hesap, felsefe, mantık, matematik ve geometri gibi beşerî ilimlerle de iştigal ettiğini söylemek mümkündür.

İlim ehline kendisine büyük değer verilen Ebü'l-Hasan Tebrîzî'nin çok sayıda öğrencisi olmuştur. Tefsir, hadîs, fıkıh, usûl ve hesap dersleri vermiş olup bir ay içerisinde Kazvinî'nin *el-Hâvî's-şâğîr*'ini yedi kez okutmuş ve Husamiye Medresesinde ders vermiştir.⁶ Ancak öğrencileri hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulma imkânı olmamıştır.

1.3. Eserleri

Ebü'l-Hasan et-Tebrîzî, hadîs, fıkıh, usûl gibi birçok alanda kitap kaleme almıştır. Suyûtî (ö. 911/1505), *Hüsni'l-muhâdara fi târihi Mısr ve'l-Kâhire*⁷ isimli eserinde ve İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*'te⁸ kitap ismi belirtmeden Ebü'l-Hasan'ın tasniflerinin varlığından bahsetmektedirler. Tespit edilebildiği kadarıyla Tebrîzî'nin başlıca eserleri şunlardır:

Hadîs;

- *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*,
- *el-Ğıstâsu'l-mustakîm fi'l-hadîsi's-şahîh*,⁹
- *el-Mi'yar fi'l-ehadîsi'd-dâ'ife ve'l-mevdû'a elletî isteşhede biha'l-fukahâ*,¹⁰

⁵ Zirikli, *el-A'lâm*, 4: 360; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 3: 72-74; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, 2: 16; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 2: 171.

⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8: 256-257; Adil Nuveyhid, *Mu'cemu'l-müfessirîn*, 1: 369; İbnü'l-Mulaqqın, *el-Akdu'l-mezheb fi tabakâti hamaleti'l-mezheb*, 415; İbnü'l-Ğazâ, *Divânü'l-İslâm ve bi hâşiyetihi esmâi kütübi'l-a'lâm*, 1: 99; Ebû Nasr Tâcüddîn es-Sübkî, *Tabakâti's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 10: 137-138; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1: 719.

⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hüsni'l-muhâdara fi târihi Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru'l-ihyâi'l-kütübi'l-arabîyye, 1967), 1: 545.

⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8: 256-257.

⁹ İbnü'l-Mulaqqın, *el-Akdu'l-mezheb*, 415; Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed Kâdi Şehbe, *Tabakâti's-Şâfiyye*, thk. el-Hâfiz Abdulhalîm Hân (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1986), 3: 36; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, 1: 719.

¹⁰ Bu kitap matbu olarak mevcuttur. Bk. Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh

Fıkıh ve Usûl;

· *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Hâvî's-şagîr li'l-Şazvînî*,¹¹

· *Şerhu Bedîu'n-nizâm*,

Nahiv ve Dil;

· *Şerhu'l-Mişbâh*,¹²

· *et-Tenkîhu'l-miftâh li's-Sekkâkî*,¹³

· *Mebşûtu'l-ahkâm fi taşhîhi mâ yetealleku bi'l-kelimi vel'l-keâm*,¹⁴

· *Şerhu Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*,¹⁵

Hesap;

· *et-Tezkire fi'l-hisâb*,¹⁶

1.4. Hicrî VIII. Yüzyılın Hadîs Tarihi Açısından Karakteristik Özelliği

Ebü'l-Hasan Tebrîzî hicrî 677-746 (m. 1279-1345) yılları arasında yani hicrî yedinci yüzyılın ikinci yarısı ile sekizinci yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Bu dönem İslâm dünyasında Moğol ve Haçlı istilalarından dolayı bir takım siyasî sıkıntılar yaşandığı bir zaman dilimidir. Her ne kadar bu dönem siyasî açıdan çalkantılı geçse de hadîs tarihi ve edebiyatı açısından oldukça verimli geçmiştir. Zira bu devirde birçok hadîs âlimi yetişmiş ve hadîs edebiyatı açısından oldukça önemli eserler kaleme alınmıştır. Tebrîzî ile aynı çağda yaşayan hadîs ilimleri ile iştigal eden âlimlerin bir kısmı şöyledir:

el-Erdebîli et-Tebrîzî, *el-Mi'yar fi'l-eḥadîsî'd-dâife ve'l-mevdûa elletî isteşhede biha'l-fukahâ*, thk. Haldûn Muhammed Fâris el-Bâşa (Demmâm: Dârü'l-İslâh, 2009).

¹¹ İsmâîl Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârul-musanîfîn*, 1: 719.

¹² İbnü'l-Mulakkîn, *el-Akdu'l-mezheb fi tabakâti hamaleti'l-mezheb*, 415; Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed Kâdî Şehbe, *Tabakâtu's-şâfiyye*, 3: 36.

¹³ İsmâîl Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârul-musanîfîn*, 1: 719.

¹⁴ İsmâîl Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârul-musanîfîn*, 1: 719.

¹⁵ İsmâîl Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-'ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârul-musanîfîn*, 1: 719.

¹⁶ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 2: 466.

1. Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277).
2. İbnü's-Sâbûnî, Ebû Hâmid Cemâlüddîn Muhammed b. Alî (ö. 680/1282).
3. İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282).
4. İbnü'l-Müneyyir, Ebü'l-Abbâs Nâsırüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 683/1284).
5. İbnü'n-Nefis, Ebü'l-Hasan Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm el-Kareşî ed-Dımeşkî (ö. 687 / 1288).
6. Kastallânî, Ebû Bekr Kutbüddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 686/1287).
7. Eş'arî, Ahmed b. Muhammed (ö. 690/1291'den sonra).
8. Huveyyî, Ebû Abdullâh Şehâbeddîn Muhammed b. Ahmed b. Halîl (ö. 693/1294).
9. Taberî, Ebü'l-Abbâs Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh (ö. 694/1295).
10. İbn Hamdân, Ebû Abdillâh Necmüddîn Ahmed el-Harrânî en-Nümeyrî (ö. 695/1295).
11. İbn Ferah, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed el-Lahmî el-İşbîlî (ö. 699/1300).
12. İbn Ebû Cemre, Ebû Muhammed Abdullâh b. Sa'd (ö. 699/1300 [?]).
13. Debbâğ, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 699/1300).
14. Kelâbâzî, Ebü'l-Alâ Şemsüddîn Mahmûd b. Ebû Bekir (ö. 700/1300).
15. Yûnînî, Ebü'l-Hüseyn Şerefüddîn Alî b. Muhammed (ö. 701/1302).
16. İbn Dakîkul'İd, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî (ö. 702/1302).
17. Dimyâtî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Abdülmü'min b. Halef b. Ebi'l-Hasen (ö. 705/1306).
18. Ümmü Abdillâh Fâtıma bint Süleymân b. Abdilkerîm ed-Dımaşkıyye (ö. 708/1308).

19. İbnü'z-Zübeyr, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm es-Sekafî (ö. 708/1308).
20. Ümmü Muhammed Sittü'l-Vüzerâ bint. Ömer b. Es'ad b. el-Müneccâ ed-Dımaşkıyye (ö. 716/1316).
21. İbn Rüşeyd, Ebû Abdillâh Muhibbüddîn Muhammed b. Ömer el-Fihri es-Sebtî (ö. 721/1321).
22. Ebî İshâk Radiyyuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm et-Taberî el-Mekkî (ö. 722/1322).
23. İbnü'l-Fuvatî, Ebü'l-Fazl Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ahmed (ö. 723/1323).
24. Yûnînî, Ebü'l-Feth Kutbüddîn Mûsâ b. Muhammed (ö. 726/1326).
25. İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî (ö. 728/1328).
26. Tüçibî, Ebü'l-Kâsım Alemüddîn Kâsım b. Yûsuf es-Sebtî (ö. 730/1329).
27. Ca'berî, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer (ö. 732/1332).
28. İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî (ö. 733/1333).
29. İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334).
30. Kutbüddîn el-Halebî, Ebû Muhammed Kutbüddîn Abdülkerîm b. Abdinnûr (ö. 735/1335).
31. İbnü'l-Bârizî, Ebü'l-Kâsım Şerefüddîn Hibetullâh b. Abdirrahîm b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî (ö. 738/1338).
32. İbn Balabân, Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn Alî b. Balabân b. Abdillâh el-Mısrî (ö. 739/1339).
33. Birzâlî, Alemüddîn Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed el-İşbîlî ed-Dımeşkî (ö. 739/1339).
34. Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/1341).
35. İbnü's-Sika es-Sayrafî, Hüseyin b. Mübârek b. es-Sika el-Mevsilî (ö. 742/1341).

36. Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf (ö. 742/1341).
37. Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh (ö. 743/1343).
38. İbnü't-Türkmânî, Ebü'l-Abbâs Tâcüddîn Ahmed b. Osmân el-Mardîni (ö. 744/1343).
39. İbn Abdülhak el-Vâsıtî, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî (ö. 744/1344).
40. İbn Abdülhâd, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî ed-Dımaşkî (ö. 744/1343).
41. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348).
42. Vâdîâşî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Câbir b. Muhammed el-Kaysî (ö. 749/1348).
43. İbnü'l-Lebbân, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî (ö. 749/1349).
44. İbnü't-Türkmânî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Osmân b. el-Mardîni (ö. 750/1349).
45. Şihâbüddîn el-Enderşî el-Endülüsî (ö. 750/1349).
46. Ebû Osmân Sa'd b. Ahmed b. Leyyûn et-Tecîbî (ö. 750/1349).
47. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 751/1350).
48. Dâvûd-i Kayserî, Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed er-Rûmî el-Kayserî es-Sâvî (ö. 751/1350).
49. Alâî, Ebû Saîd Salâhüddîn Halîl b. Keykeldî (ö. 761/1359).
50. Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf (ö. 762/1360).
51. Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî el-Hikrî (ö. 762/1361).
52. İbn Müflih, Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih el-Makdisî er-Râmîni (ö. 763/1362).
53. İbn Hilâl el-Makdisî, Ebû Mahmûd Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 765/1364).
54. İbn Cemâa, Ebû Ömer İzzüddîn Abdülazîz b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kinânî el-Hamevî (ö. 767/1366).

55. Sittü'l-Arab, Ümmü Muhammed Sittü'l-Arab bint Şemsiddîn Muhammed b. Fahriddîn Alî (ö. 767/1366).
56. İbn Ferhûn, Ebû Muhammed Bedrüddîn Abdullâh b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 769/1367).
57. İbn Râfî', Ebü'l-Meâlî Takıyyüddîn Muhammed b. Râfî' b. Hicris es-Sellâmî (ö. 774/1372).
58. İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer (ö. 774/1373).
59. İbnü'l-Hâc en-Nümeyrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Abdillâh b. İbrâhîm (ö. 780/1378 [?]).
60. İbn Merzûk el-Hatîb Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Acîsî et-Tilimsânî (ö. 781/1379).
61. İbn Berdis, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Muhammed el-Ba'lebekkî el-Hanbelî (ö. 786/1384).
62. Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî (ö. 786/1384).
63. Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd (ö. 786/1384).
64. Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh (ö. 794/1392).
65. İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân (ö. 795/1393).
66. İbnü'l-Âkûlî, Ebü'l-Mekârim Gıyâsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh el-Vâsîtî el-Bağdâdî (ö. 797/1394).

Yukarıda yer alan isimlerden de anlaşılacağı üzere, Tebrîzî'nin yaşadığı dönemde hadîs tarihinde büyük önemi haiz muhaddisler yetişmiştir. Ayrıca bu devrin muhaddisleri, Irâkî (ö. 806/1404), İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Aynî (ö. 855/1451) gibi bir sonraki yüzyılın meşhur muhaddis ve şârihlerinin yetişmesine vesile olmuşlardır. Tebrîzî ile muasır olan ve isimleri yukarıda zikredilen her bir âlimin hadîs alanındaki çalışmalarına burada yer vermek, makalenin sınırlarını aşacağından dolayı, aşağıda muhtasar bir şekilde sadece hadîs ilimleri/usûlü ile ilgili yaptıkları çalışmalara yer verilecektir.

Hadîs usûlü tarihinde İbnü's-Salâh'ın '*Ulûmu'l-hadîs*' isimli eseriyle, hadîs ilimleri sistematik bir hâle gelmiştir. Ders notlarından müteşekkil olan bu eser, kendisinden sonra yazılan birçok çalışmaya da ilham kay-

nağı olmuştur. Tebrîzî'nin kaleme aldığı ve bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde tanıtılacak olan *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs* isimli eser de İbnü's-Salâh'ın bahse konu eserinin üzerine bina edilmiş bir ihtisar çalışmasıdır. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise '*Ulûmu'l-ḥadîs*' ekseninde yapılan muhtasar, manzûm ve nüket çalışmalarının kahir ekseriyeti Tebrîzî'nin yaşadığı dönemde yazılmasıdır. Tebrîzî, muhtemelen bu atmosferden etkilenerek *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*'i kaleme almıştır.

Tebrîzî'nin yaşadığı dönemde İbnü's-Salâh'ın '*Ulûmu'l-ḥadîs*' isimli eseri çerçevesinde yapılan çalışmalar şöyledir:

İhtisâr Çalışmaları;

1. Muhyiddîn en-Nevevî (ö. 676/1277): *İrşâdu tullâbi'l-ḥaḳâik ilâ ma'rifeti süneni Ḥayri'l-Ḥalâik ve et-takrîb ve't-Teysîr li-ma'rifeti süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*.

2. Ebû Bekr el-Kastallânî (ö. 686/1287): *el-Menhecü'l-mebhec limen raġibe fi 'ulûmi'l-ḥadîs 'alâ'l-iṭṭilâ'*.

3. Ebü'l-Hasan Alâüddîn Alî b. Ebi'l-Hazm İbnü n-Nefis el-Kareşî ed-Dımaşkî (ö. 687 / 1288): *el-Muḥtaşar fi 'ilmi usûli'l-ḥadîsi'n-nebevî*.

4. İbn Dakîku'l-İd Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Küsî (ö. 702/ 1302): *el-İktirâh fi beyâni'l-işṭilâh ve mâ uḍife ilâ zâlike mine'l-ḥadîsi'l-mâ'düde mine's-şihâh*.

5. Radiyyüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm et-Taberî el-Mekkî (ö. 722/1322): *el-Mülahḥaş fi ma'rifeti 'ilmi'l-ḥadîs*.

6. Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî (ö.732/1332): *Rusûmü't-tahdîs fi 'ulûmi'l-ḥadîs*.

7. Bedreddîn İbn Cemâ'a el-Kinânî'nin (ö. 733/1333): *el-Menhelu'r-revî fi muḥtaşari 'ulûmi'l-ḥadîsi'n-nebevî*.

8. İbnü'l-Bârizî Ebü'l-Kâsım Şerefüddîn Hibetullâh b. Abdirrahîm b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî (ö. 738/1338): *Mişkâtü'l-envâr*.

9. Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî (ö. 743/1343): *el-Hulâsa fi uşûli'l-ḥadîs*.

10. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348): *el-Mûkızza (el-Muḳaddimetü'l-mûkızza) fi 'ilm-i muşṭalaḫi'l-ḥadîs*.

11. İbnü'l-Lebbân, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ah-

med b. Abdilmü'min el-İs'irdî ed-Dımaşkî (ö. 749/1349): *Muhtaşaru 'Ulûmi'l-ḥadîs* (*Kitâb fi 'ulûmi'l-ḥadîs*).

12. İbnü't-Türkmânî, Ebü'l-Hasen Alâeddîn Alî b. Osmân b. İbrâhîm et-Türkmânî el-Mardinî (ö. 750/1349): *el-Müntehâb fi 'Ulûmi'l-ḥadîs*.

13. Şihâbüddîn el-Enderşî el-Endülüsi (ö. 750/1349): *el-Muhtaşâr*.

14. Ebu Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1359): *el-Muhtaşâr*.

15. İbn Cemâa Ebû İzzüddîn Abdülaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Kinânî el-Hamevî (ö. 767 / 1366): *el-İḫnâ*.

16. İbn Kesîr (ö. 774/1373): *İhtişâru 'ulûmi'l-ḥadîs*.

Manzûm Çalışmalar;

17. Ebû Abdillâh Şehâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Halîl el-Huveyyî (ö. 693/1294): *Aḫṣâ'el-emel ve's-sûl fi 'Ulûmi ḥadîsi'r-Resûl*.

18. Ebû Osmân Sa'd b. Ahmed b. Leyyûn et-Tecîbî (ö. 750/1349).

Nüket Çalışmaları;

19. İbnü'l-Lebbân Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilmü'min ed-Dımaşkî (ö. 749/1349): *İslâhu kitâb-ı İbn-i Şalâh*.

20. Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî (ö. 762/1361): *İslâhu kitâb-ı İbni's-Salâh*.

21. Bedreddîn Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfî (ö.794/1392): *en-Nüket 'alâ Muḫaddimetü İbni's-Şalâh*.¹⁷

Burada kısa bir şekilde hadîs tarihi açısından Tebrîzî'nin yaşadığı dönemin konumu, muhaddisleri ve hadîs usûlü çalışmaları zikredilmiştir. Bir sonraki başlıkta Ebü'l-Hasan Tebrîzî'nin kaleme aldığı *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ḥadîs* isimli eser, farklı yönleriyle incelenmeye çalışılacaktır.

2. EL-KÂFÎ FÎ 'ULÛMÎ'L-HADÎS VE ÖZELLİĞİ

2.1. Yazılış Gayesi

Ebü'l-Hasan Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ḥadîs*'in mukaddimesinde bu eseri neden kaleme aldığını ve özelliklerinin neler olduğu hakkında bilgi vermektedir. Tebrîzî, hasetçilerin dillerinden sadır olan iftirallardan

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Arslan, "Mukaddimetü İbni's-Salâh İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6/5 (2017): 2464-2470.

hadîsleri korumak, sahih ve zayıf olanı tespit etmek, illetli ile selim olanı belirlemek; hadîs ilimlerine emek veren, bu ilmi tasnif eden, kural ve esaslarını belirleyen, kaidelerini sağlam temeller üzerine oturtan hadîs âlimlerine benzemek, onların yolunu takip etmek, onlardan biri olarak kabul edilmek ve kıyamet günü ehl-i hadîs zümresi içerisinde haşır olmak amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmektedir.¹⁸ Kitabın ne zaman yazıldığına dair açık bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Tebrîzî bu eseri şeyhi İbn Cemâa'nın (ö. 733/1333)¹⁹ İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) '*Ulûmu'l-hadîs*'ine yazdığı ihtisarı *el-Menhelü'r-revî fi 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî* isimli kitabından sonra yazmıştır. Ayrıca Amasya Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan nüshanın ferağ kaydında bu kitabın Ahmed b. Akş el-Harrânî tarafından 27 Recep 737 tarihinde yazıldığı belirtilmektedir.²⁰ Bu durumda *el-Kâfi*'nin en azından müellif vefat etmeden yaklaşık on yıl önce kaleme alındığı ifade edilebilir.

2.2. Metodu

Daha önce de belirtildiği üzere İbnü's-Salâh'ın hadîs ilimlerini ihtiva eden '*Ulûmu'l-hadîs*' isimli kitabı, kendisinden sonra kaleme alınan birçok eserin yazılmasına temel teşkil etmiştir. Ebü'l-Hasan et-Tebrîzî'nin yazdığı *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, İbnü's-Salâh'ın '*Ulûmu'l-hadîs*'i esas alınarak oluşturulmuş bir ihtisar çalışmasıdır. Tebrîzî, bahse konu eserinin mukaddimesinde, İbnü's-Salâh'ın '*Ulûmu'l-hadîs*'inin benzeri olmayan eşsiz bir kitap olduğundan ve hadîs ilimleri ile iştigal eden kimselerin bu eserden bîgâne kalamayacağından bahsetmektedir. Ayrıca kendisinden önce bu eserle ilgili ihtisar çalışmaları yapıldığına da değinmektedir.²¹

Tebrîzî, hadîs ilimleri ile ilgili konuların anlaşılmasını kolaylaştırmak ve faydalı olan bilgileri öne çıkararak dikkat çekmek amacıyla '*Ulûmu'l-hadîs*'teki bazı tekrar ve ayrıntıları kısalttığını ve ihtiyaç duyulan yerlerde eklemeler yaptığını ve ilgili yerlerde Kâdî'l-Kudâtu'l-Allâme el-Hâfız Takıyüddîn İbn Dakîku'l-Îd ve eş-Şeyhu'l-İmâm el-Celîl el-

¹⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 2008, 106.

¹⁹ Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 388-392.

²⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 152b.

²¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 106.

Hâfız Muhyiddîn en-Nevevî'nin görüşlerinden yararlanmak suretiyle bu çalışmasını meydana getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca hadîs ilimleri konusunda derinlemesine bilgi sahibi olmak isteyenlere, bu kitabın yeterli bilgi sunduğundan dolayı bu eseri *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs* olarak isimlendirdiğini belirtmiştir.²² Bu çerçevede İbnü's-Salâh'ın Eşrefiye Medresesinde öğrencilerine yönelik hazırladığı ders notlarından müteşekkil olan *'Ulûmu'l-hadîs*'in, *el-Kâfî* vesilesiyle daha sistematik hâle geldiğini söylemek mümkündür.

Genel olarak bakıldığında *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs*, İbnü's-Salâh'ın eserinde bulunan tüm konuları içermektedir. Ancak bazı konuların sıralamasında takdim tehir yönüyle değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Ekleme ve açıklama yapılırken İbn Cemâa'nın *el-Menhelü'r-revî fi 'ulûmi'l-hadîs'n-nebevî'si*, Muhyiddîn en-Nevevî'nin *İrşâdu tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti sünen'i* ve İbn Dakîkul'îd'in *el-İktirâh fi beyâni'l-ıştîlâh* isimli eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca bazı konuların açıklamalarında âyet ve hadîslerin yanı sıra şiirlere de yer verilerek kitap daha câzip hâle getirilmiştir.

2.3. Muhteviyatı

el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmu'l-hadîs* isimli eserinin bir nevi ihtisarı olduğu için bazı takdim ve tehirler dışında birçok konu başlığında benzerlik arz etmektedir. *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs*, iki mukaddime, dört bâb ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci mukaddimede, sünnetin aksine Kur'an'ın ta'n ve tağyirden korunmuşluğu, ehl-i hadîsin menkıbeleri, rivâyet ve dirâyet yönüyle hadîslerin zabtı konusunda muhaddislerin gösterdikleri ihtimam ve hadîs ilimlerine yönelik yaptıkları çalışmaların sonuçları; ikinci mukaddimede ise sünnet, hadîs, haber ve eser gibi hadîs ıstılahları ele alınmaktadır.

Birinci bâbın ana başlığı metnü'l-hadîstir ve üç fasıldan müteşekkildir. Birinci fasılda, sıhhat yönüyle hadîslerin çeşitleri incelenmiştir. Öncelikle sahih hadîsin lügat ve ıstılah manası verilmiştir. Daha sonra ilk sahih hadîs kitapları, *Sahîhayn*'in diğer kitaplar karşısındaki üstünlüğü ve bu iki eserin özellikleri, sahih hadîslerin sayısı, Hakîm'in *Müstedrek*'i

²² Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs*, 107.

ile İbn-i Hibbân'ın eserlerindeki hadîslerin sıhhati, müstahrec çalışmalarının faydası, sahih hadîsin kısımları, müttfekun aleyh kavramı, hasen hadîs ve özelliği, Tirmizî (ö. 279/892) ve İbnü's-Salâh'a göre hasen hadîs, hasen hadîsle amel, sünen çalışmalarında hasen hadîs ve değeri, hasen hadîsle birlikte kullanılan hasen sahih ve hasen garib gibi kavramların manası, bazı muhaddislerin kitaplarında aldıkları hadîsler için belirledikleri kriterler, zayıf hadîs ve çeşitleri, mevzû hadîs ve bu tür rivâyetleri tanıma yöntemi, kaynağı açısından hadîsler (merfu, mevkûf ve maktû), râvi sayısı açısından hadîsler (mütevâtir, meşhur, ahad), ızdırıp, müdrec, illet, şâz, münker hadîsler ve özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci fasılda, i'tibâr, mütâbaât, şevâhid ile ilgili konuları incelemiştir. Üçüncü fasılda ise muhtelifü'l-hadîs, nâsîh mensûh ve tashif gibi konulara yer verilmiştir.

İkinci bâb da üç fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda, rivâyeti kabul edilen ve edilmeyenler; ikinci fasılda sened ve kısımları; üçüncü fasılda âli ve nâzil isnad konuları incelenmiştir. Üçüncü babda; sened ve metne ilişkin konular işlenmekte olup beş fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda, tahammül ehliyeti; ikinci fasılda, sema, kıraat, icâzet, münâvele vb. hadîs tahammül yolları; üçüncü fasılda, hadîslerin yazımı, zabt ve takyidi; dördüncü fasılda, hadîs rivâyeti ve şartları; beşinci fasılda, muhaddisin ve hadîs talebesinin âdâbı vb. konular hakkında detaylı bilgilere yer verilmektedir. Dördüncü babda; ricâl ve tabakâtu'l-huffâza ilişkin konular işlenmekte olup dokuz fasıl hâlinde işlenmektedir. Birinci fasılda, sahâbe; ikinci fasılda, tâbiûn; üçüncü fasılda etbâu't-tâbiûn; dördüncü fasılda, esmâü'l-muhtelifa ve müfredâtu esmâi's-sahâbe; beşinci fasılda, isimler ve künyeler; altıncı fasılda, isimlerde ihtilaf ve ittifak; sekizinci fasılda tarih ve vefatlar; dokuzuncu fasılda, sika ve zayıf râviler hakkında bilgi verildikten sonra sahâbe, tâbiûn etbâu't-tâbiûn'un yaşadığı şehirler hakkında malumat bulunmaktadır. Hâtime ile bu çalışma sona ermektedir. Hatimede Hz. Peygamber'in (sav) nesebi, doğumu, annesi, yetişmesi, Hz. Hatice (ra) ile evliliği ve çocukları, damatları, amcaları, halaları, köleleri, Kâbe'nin yeniden bina edilme sürecindeki konumu, peygamber olarak gönderilişi, amcası Ebû Tâlib'in vefatı, cinlerin Müslüman oluşu, isra olayı, hicreti, savaşları, seçkin ashâbı, silahı, binekleri ve özel eşyaları hakkında bilgilere değinilmiştir.

Aşağıda Tebrîzî'nin bazı hadîs meseleleri ile ilgili görüşlerine muhtasar yer verilmektedir:

2.3.1. Sünnetin Dindeki Yeri

el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs'in birinci mukaddimesinde sünnetin dindeki yeri ele alınmaktadır. Tebrîzî'ye göre hükümler, Kur'ân gibi sünnetle de açıklanmıştır. Bu bağlamda o, şöyle bir hadîs nakletmektedir: el-Mikdâm b. Ma'dî Kerb, Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Şunu iyi biliniz ki bana Kur'ân-ı Kerimle birlikte (onun bir) benzeri de verilmiştir. Dikkatli olun, koltuğuna kurulan tok bir adamın size, ‘Kur'ân yeterlidir. Onda bulduğunuz helâli helâl, harâmı da hâram kabul ediniz (yeter)’ diyeceği (günler) yakındır. Şunu iyi biliniz ki Rasûlullah (sav) size ehli eşek ve köpek dişli olan yırtıcı hayvanların etini, sizinle anlaşmalı olan kimselerin kaybettiği malları, sahibi rıza göstermediği sürece size haram kılmıştır.”²³ Yine aynı şekilde, “Benim namaz kıldığımı gördüğünüz şekilde namazlarınızı kılın.”²⁴, “Menâsikinizi benden öğrenin.”²⁵ şeklinde rivâyetlere yer verilmiştir. Ayrıca o, sünnetin önemine vurgu yapmak üzere Mekhûl'a (ö. 112/730) ait şu sözü nakletmektedir: “Sünnetin Kur'ân'a ihtiyaç duyduğundan daha fazla Kur'ân sünnete ihtiyaç duymaktadır.”²⁶

Tebrîzî, sünnetin dindeki önemini ifade ettikten sonra Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından muhafaza altına aldığını, sünnetin ise böyle bir durumda olmadığını belirtmiş; ancak hadîs ilimlerine emek veren uzman âlimlerin gayretleri ve çalışmaları sonucunda sünnetin/hadîslerin koruma altına alındığını ifade etmiştir.²⁷

2.3.2. Sünnet, Hadîs, Haber, Eser Kavramları ve Aralarındaki Fark

İkinci mukaddimede sünnet, hadîs, haber, eser, sened, metin, müsned, mevkûf, maktû' ve muttasıl kelimelerinin sözlük ve ıstılah manaları hakkında bilgiler mevcuttur. Sünnet ve hadîs arasındaki fark, izah

²³ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 109; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 6.

²⁴ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 110; Buhârî, “Ezan”, 18.

²⁵ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 110; Müslim, “Hacc”, 154.

²⁶ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 111.

²⁷ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 111-112.

edilmeye çalışılmıştır. Tebrîzî'ye göre sünnet, Hz. Peygamber'in (sav), söz, fiil ve takrirleri; hadîs ise söz ve fiilleridir. Bu tanıma göre sünnet, takriri de içine aldığından dolayı daha şümullüdür. Ancak hadîse takrir de eklendiğinde her ikisinin anlamı aynı olmaktadır. Bunun yanı sıra o, sünnetin daha çok ahkâm ile ilgili konularda kullanılması, hadîsin ise ahkâmın yanısıra diğer tüm konuları kapsadığından dolayı daha geniş olduğunu belirtmiştir.²⁸ Yine haber ile hadîsin aynı manada,²⁹ eserin ise daha çok mevkûf hadîsler için kullanıldığını ifade etmiştir.

2.3.3. Sahih Hadîs

Tebrîzî her ne kadar *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs* isimli eserini İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmu'l-ḥadîs*'i üzerine bina etse de ihtiyaç gördüğü yerlerde bazı eklemelerde bulunmuştur. Bu ziyadelerden birisini de sahih hadîs tanımına yapmıştır. İbnü's-Salâh sahih hadîsi şöyle tarif etmiştir:

هو الحديث المسند الذي يتصل إسناده بنقل العدل الضابط عن العدل الضابط إلى منتهاه ولا يكون شاذًا ولا معللاً.³⁰

Bu tanıma göre sahih hadîs, adâlet ve zabt sahibi bir râvinin muttasıl senedle rivâyet ettiği şâz ve mu'allel olmayan hadîslerdir. Tebrîzî bu tanıma *nekâre* şartını da ekleyerek sahih hadîsi şöyle tarif etmiştir:

هو الحديث المسند الذي اتصل إسناده بنقل العدل الضابط عن العدل الضابط إلى منتهاه من غير شذوذ وعلّة قاذحة ولا نكارة³¹

Tebrîzî'nin tanımına göre, sahih hadîs; adâlet ve zabt sahibi râvinin muttasıl bir isnadla rivâyet ettikleri şâz, mu'allel ve nekâret olmayan hadîslerdir.

Sahih hadîslerin kaynakları hususunda ise müellif, Hâfiz Ebû Abdillâh b. Ehram'ın (ö. 344/955), "Kesin sahih hadîslerin çok az bir kısmı, Buhârî ve Müslim'de bulunmamaktadır." sözüne itiraz etmiştir. Ona göre, Buhârî'nin, "Yüz bin sahih ve iki yüz bin sahih olmayan hadîs ezberledim." sözü, Ebû Abdillâh'ın görüşünün yanlış olduğunu ispatlamaktadır. Zira Buhârî'nin ezberlediği hadîsler sayı itibariyle ese-

²⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 115.

²⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 115.

³⁰ Ebû Amr Osmân b. Abdîrahmân İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *'Ulûmu'l-ḥadîs*, thk. Nurettin İtr (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1986), 12.

³¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 129.

rinde bulunmamaktadır.³² Yine aynı şekilde o, Buhârî'nin bu sözünden hareketle Şeyh Muhyiddîn'in (Nevevî) kütüb-i hamsede çok az hadîs dışında sahih hadîsleri içermektedir sözüne de itiraz etmektedir.³³

Tebrîzî, sahih hadîsleri belirlemede ölçü olarak şöyle bir yol takip etmektedir. Eğer hadîs *Sahîhayn*'da varsa bu hadîsler sahihtir. Bunun dışında kendisine itimat edilen Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), Ebû Bekr İbn Huzeyme (ö. 311/924), Dârekutnî gibi muhaddisler bir hadîs hakkında 'sahih' demişlerse bunu kabul etmektedir. Bu durumda her bir hadîsi teker teker incelemekten ziyade burada genellemeci bir yaklaşım söz konusudur. Tebrîzî'ye göre sahih hadîs musanniflerinin belirlediği sıhhat ölçülerine göre tespit edilen hadîsler de sahihtir. Ebû 'Avâne (ö. 316/929) ve Ebû Bekr el-İsmâîlî'nin (ö. 371/982) müstahrecleri gibi.³⁴ Ayrıca tahrir edilen hadîslerin Buhârî ve Müslim'de lafızlarıyla mukabele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³⁵ Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'i hakkında ise şöyle demektedir: "Sahih olduğu ifade edilen bir hadîs, diğer hafızlar (muhaddisler) tarafından aynı şekilde nakledilmiş ise bu hadîs sahihtir. Eğer hakkında sıhhati ile ilgili bir değerlendirme yoksa, hadîsin sened ve metnine bakılır, bir illet tespit edilirse hadîsin zayıf; böyle bir durum yoksa hadîsin hasen olduğuna ve kendisiyle amel edilebileceğine hükmedilir.³⁶ İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahîh*'ini de bu kapsamda değerlendirmiştir."³⁷ Bu konuda o, en son olarak sahih hadîs kaynakları ile ilgili ümmetin ittifakının olduğunu ve kesin bilgi ifade ettiğini dile getirmiştir.³⁸

³² Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 138-140.

³³ Nevevî'nin bu sözü ile ilgili olarak *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*'in muhakkiklerin Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân tahkik ettiği nüshada bir yanlışlığa dikkat çekmektedir. Bu sözün kendi nüshasında Şeyh Takıyyüddîn'e ait olduğunu belirtmekte ve burada yazım hatası olduğundan bahsetmektedir. Sözün asıl sahibinin Muhyiddîn olduğunu söyleyerek tashih etmektedir. Muhakkik'in dikkat çektiği bu husus, Amasya nüshasında yer alan bilgi ile karşılaştırılmış bu nüshada sözün sahibinin Muhyiddîn olduğu görülmüştür. Bk. Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 147; Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 8a.

³⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 148.

³⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 150-151.

³⁶ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 151.

³⁷ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 155.

³⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 155.

2.3.4. Hasen Hadîs

Hasen hadîs başlığında daha önce izah edilen kavramlardan farklı olarak sözlük verilmeden doğrudan ıstılâhî açıklamalara yer verilmiştir. Öncelikle Ebû Süleymân el-Hattâbî'nin (ö. 388/998) hasen hadîs tanımına değinilmiştir. Ona göre “Hasen, mahreci bilinen ve ricâli meşhur olandır.”³⁹ Daha sonra Tirmizî'nin tanımını vermiştir. Tirmizî haseni “isnadında yalancılıkla itham edilen bir kimse bulunmayan, şâz olmayan ve benzeri başka tariklerden rivâyet edilmiş olan hadîs” olarak tanımlamıştır.⁴⁰ Bu iki tanımdan tam olarak ne anlaşılması gerektiği hususunda Şeyh Takıyyüddîn'in görüşlerine yer vermiştir. Zira bu hâli ile bu iki tanım, sahih ile hasen hadîs arasındaki farkı tam olarak ayırt etmemektedir.⁴¹

Hasen hadîs, sahih hadîsten derece itibariyle düşük olsa da sahih hadîs gibi delil getirilip amel edilebileceğini belirtmektedir.⁴² Bu çerçevede Hâkim en-Nîsâbûrî'nin hasen hadîse yaklaşımı sahih gibi olmuştur. Bunun yanı sıra Tirmizî de böyle düşündüğünden dolayı eserinin ismine *el-Câmi' u's-sahîh* demiştir. Bu bağlamda Ebû Tâhir es-Silefî'nin (ö. 576/1180) kütüb-i hamseyi sahih kabul ettiğine dair görüşüne yer vermiştir.⁴³ Tebrîzî'ye göre, müsned tarzında tasnif edilen eserler içerisinde zayıf hadîsler bulunduğundan dolayı kütüb-i hamse gibi değildir.⁴⁴ Ayrıca hıfz ve itkân sahibi olmayıp da doğruluk salahiyeti ile meşhur olan bir râvinin naklettiği bir hadîsin başka bir cihetten sahih olarak rivâyet edilmesi durumunda, hadîsin sahih olacağına değinmiştir.⁴⁵ Sahih liğayrihi şeklinde herhangi bir tanımlamada bulunmamıştır. Bu konu ile bağlantılı olarak zayıf bir hadîsin başka kanallardan sahih olarak nakledilmesi durumunda sıhhat derecesinin değişebileceğini ifade etmiştir.⁴⁶

Başta Tirmizî olmak üzere birçok musannif eserinde hasen kavra-

³⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 165.

⁴⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 168.

⁴¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 169.

⁴² Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 170.

⁴³ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 170.

⁴⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 171-172.

⁴⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 173.

⁴⁶ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 173-174.

mını kullanmıştır. Bunlardan biri de Beğavî'dir. Beğavî (ö. 516/1122) *el-Mişbâh* isimli eserinde *sahihayn*'dan aldıkları hadîsler için sahih; Ebû Dâvûd, Tirmizî gibi muhaddislerin eserlerinden aldığı hadîsler için ise hasen kavramını kullanmıştır. Bu şekilde kullanım Nevevî tarafından uygun görülmemiştir. Ancak Tebrîzî, Nevevî'nin bu değerlendirmesine “لا مُسَاحَاحَةٌ فِي الْأَصْطِلَاحِ” = “istilahta tartışma olmaz” diyerek itiraz etmiştir. Çünkü Beğavî, eserinin başında kavramları hangi manada kullandığını ve zayıf hadîslerden hangilerinin eserinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁷

Tebrîzî bu konu çerçevesinde sahih/hasen hadîs ile isnadı sahih/hasen hadîs arasındaki farka da değinmiştir. Eğer bir hadîs hakkında isnadı sahih/hasen deniliyorsa o hadîsin şâz ve illetli olma durumu söz konusu olduğundan dolayı onun hakkında sahih denilmez. Şeyh Takıyyüddîn ve Nevevî'ye göre, güvenilir bir musannif, isnadı sahih ve hasen derse ve o rivâyetle ilgili herhangi bir kusur yoksa rivâyetin sahih olduğuna hükmedilir. Ancak Tebrîzî'ye göre, hadîsin sadece senedinin sahih veya hasen olduğunun belirtilmesi, hadîsin sahih veya hasen olduğu manasına gelmez. O, mutlaka metninin de kusurdan hâli olması gerekir diyerek itiraz etmiştir.⁴⁸

Hasen hadîs ile birlikte kullanılan başka kavramlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Tirmizî'nin kullandığı hasen sahih kavramıdır. Bu iki kavramın kullanımında zahiren bir problem bulunmaktadır. Zira hasen sahihten daha düşük derecede olan bir hadîstir. Bu ikisini cem etmek, kusurlu ile kusursuz olanın birleşmesi manasına gelmektedir. Tebrîzî'ye göre, bu mesele şöyle anlaşılmalıdır: “Bir hadîs iki farklı senedle nakledilmiştir. Birinde sıhhat yönüyle hadîs sahih; diğesinde ise hasendir. Bu durumu ifade etmek için hasen sahih kavram kullanılmıştır.”⁴⁹ Bunun dışında o, yine aynı şekilde Tirmizî'nin kullandığı hasen garib kavramının ne manaya geldiğini belirtmiştir. Hasen garib hadîs, metin yönüyle hasen olup sened cihetiyle garib olan hadîstir. Yani senedde sahabî teferrüd etmiş, ancak daha sonraki tabakalarda hadîs, hasen olma şartlarına sahip olmuştur.⁵⁰

⁴⁷ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 177-178.

⁴⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 179.

⁴⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 180-181.

⁵⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 184.

Tebrîzî, sahih ve hasen konusu içerisinde bu tür hadîsleri bir araya getiren hadîs kaynaklarından da bahsetmektedir. Bu bağlamda kütüb-i hamse musanniflerinin eserlerine hadîs alırken nasıl bir yol takip etiklerine de değinmiştir. Bu bağlamda Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin (ö. 507/1113) görüşünü nakletmiştir. Ona göre, kütüb-i hamse müellifleri eserlerine aldıkları hadîsler ile ilgili şartlarını yazılı olarak belirlememişlerdir. Ancak onların eserlerine bakıldığında hangi kriterlere göre hadîs aldıklarını tespit etmek mümkündür.⁵¹ Ayrıca Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin bu görüşü İbnü's-Salâh'ın kitabında bulunmaktadır. Burada Tebrîzî'nin konu ile ilgili bir ziyadesi söz konusudur.

2.3.5. Zayıf Hadîs

Sahih ve hasen hadîsin şartlarını taşımayan hadîslere zayıf hadîs denir. Bir hadîsin zayıflığı senedde, metinde veya her ikisinde olabilmektedir. Tebrîzî muallâk hadîsin tanımıyla konuya başlamaktadır. Senedin müellif tarafında bir veya birkaç râvisinin düşmesine muallâk hadîs denilmektedir. Bu konu çerçevesinde, bu tür hadîslerin Buhârî'de çok, Müslim'de ise az bulunduğunu ifade etmektedir.⁵² Muallâk hadîs, 'cezm' sigası ile rivâyet ediliyorsa sahih, 'temriz' sigası ile naklediliyorsa sahih değildir.⁵³ Ancak Buhârî eserine sadece sahih hadîsleri aldığından dolayı, başka bir yerde muallâk olan hadîslerin tam senedini verdiğini belirtmektedir.⁵⁴

Bir diğer zayıf hadîs çeşidi ise mürsel hadîstir. Mürsel hadîs, senedde sahabî râvisinin düştüğü hadîslerdir. Bu tür hadîsler bir yönüyle merfu, diğer bir yönü ile de mevkûftur.⁵⁵ O, bu konu bağlamında mürsel hadîslerin delil olup olmayacağı hususunu mezheplerin görüşleri

⁵¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 185.

⁵² Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 197-198.

⁵³ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 202.

⁵⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 203; Buhârî'de müsned şekli yer almayan 160 muallâk hadîs bulunmaktadır. Bk. Selahaddin Polat, "Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1990): 243.

⁵⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 203.

çerçevesinde incelemektedir.⁵⁶ Senedin başı ve sonu dışında herhangi bir yerinde kopukluk veya senedde 'recul', 'şeyh' vb. şeklinde müphem bir isim olan hadîslere munkatı denir.⁵⁷ Bu bağlamda İmam Şâfî (ö. 204/820) ve Ebü'l-Kâsım et-Taberânî (ö. 360/971) maktû' hadîsi munkatı hadîs olarak değerlendirdiklerini beyan etmiştir.⁵⁸

Tebrîzî zayıf hadîs ile isnadı zayıf hadîs arasındaki farka da işaret etmektedir. Eğer bir hadîs hakkında isnadının zayıf olduğu rivâyet ediliyorsa, o hadîsin isnadı zayıftır. Metnin zayıf olduğunu söylemek caiz değildir. Çünkü o hadîsin manasını içeren başka bir hadîsin olması mümkündür.⁵⁹ Tesahül konusunda ise, bunun senedde olacağını, metinde böyle bir durumun olmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir.⁶⁰

2.3.6. Mevzû Hadîs

Mevzû hadîs Hz. Peygamber (sav) adına uydurulmuş sözlerdir. Tebrîzî'ye göre zayıf hadîsin en şerlisidir ki bunun uydurma olduğunu bilerek ve bu özelliğini söylemeden bu tür sözleri rivâyet etmek helâl değildir. Bu yönüyle zayıf hadîsle aynı kategoride değildir. Zira zayıf hadîsle, akâid ve ahkâm dışında terğib ve terhib konularında amel edilmektedir.⁶¹ Ayrıca cezm sigası ile bu tür sözlerin rivâyet edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶²

Tebrîzî'ye göre mevzû hadîs iki türdür: Birincisi kasten olmayan, hata ve yanılma sonucunda söylenen; ikincisi ise bilerek uydurulan sözlerdir. Hadîs uyduran bir kimse, tevbe ederse onun söylediği diğer bilgilere güvenileceğini ifade etmiştir.⁶³

2.3.7. Esahhu'l-esânîd

Esahhu'l-esânîd, isnadların en sahihi manasına gelmektedir.

⁵⁶ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 205-208.

⁵⁷ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 208-209.

⁵⁸ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 224.

⁵⁹ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 273.

⁶⁰ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 273.

⁶¹ Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 246-250.

⁶² Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 250.

⁶³ Bk. Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmi'l-hadîs*, 250-263.

Tebrîzî'ye göre bu konu ile ilgili olarak muhaddislerin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Mesela Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İshâk b. Râhûye'ye (ö. 238/853) göre, Zührî, Sâlim ve onun (Sâlim'in) babası; Yahyâ b. Ma'in'e göre, A'meş, İbrâhîm ve 'Alkame; İbn Ebî Şeybe'ye göre, Zührî, Alî b. Hüseyin ve babası, Alî; Buhârî'ye göre Mâlik, Nâfi, İbn Ömer'in senedleri en sahih senedlerdir.⁶⁴ Her bir muhaddise göre bu durum farklılık arz edebilmiştir. Bu duruma Tebrîzî itiraz etmektedir. Çünkü her bir senedde sika olduğundan şüphe olmayan sahabî, tâbiûn ve tebe-i tâbiûndan kimseler vardır. Bu yönüyle hepsi aynıdır. Bu durumda sadece bir sened için esahhu'l-esânîd değerlendirmesinde bulunmak mümkün değildir.⁶⁵

2.3.8. Hadîs Tahsil Yaşı

Bir hadîs talebesinin hangi yaşta hadîs dinlemeye ve yazmaya başlayacağı ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Yirmi, otuz gibi farklı yaş tercihinde bulunan âlimler olmuştur.⁶⁶ Ancak Tebrîzî, kendi dönemi itibariyle bir hadîs talebesinin küçük yaştan itibaren hadîs dinleyerek büyümesi gerektiğini, hadîslerin yazılması, tahsili, zabtı, takyidinde hazır yani ehil olduğunda başlamasının uygun olacağını ve bunun da kişiden kişiye değişebileceğini ifade etmiştir.⁶⁷

2.3.9. Sema ve Kıraat Arasındaki Fark

Sema ve kıraat, hadîs tahammül yollarından birisidir. Sema, hocadan işitmek; kıraat ise hocaya okumak manasına gelmektedir. Hangi yöntemin daha evlâ ve sıhhatli olduğu konusunda farklı tercihler söz konusu olmuştur. Tebrîzî'ye göre sema şeyhin lafzına muvafık olduğundan hadîsin aslını öğrenmeye daha uygundur. Zira Nebî (sav), kendisine inzâl edilen bilgileri, öncelikle insanlara haber vermiş ve onlara işittirmiştir. Takrir ise onun huzurunda bir olayın olması veya bir soru sorulması neticesinde olduğundan dolayı birincisi ikincisinden evladır.⁶⁸

⁶⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 407.

⁶⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 408.

⁶⁶ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 467-469.

⁶⁷ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 468-469.

⁶⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-hadîs*, 477.

2.3.10. Adâlet ve Zabtın Tespiti

Tebrîzî, râvinin adâlet ve zabtını tespit etmede belli usûllerden bahsetmektedir. Bu hususta o, muhaddislerin yöntemlerine değinmiştir. Râvinin zabtının tespiti konusunda sened ve metinlerin karıştırılarak Buhârî'nin imtihan edilmesi gibi ilgili şahısların zabt gücünün sınanması gerektiğini söylemektedir.⁶⁹

2.3.11. Sahâbe Olmanın Özelliği

Kimlere sahâbe denileceği hususu âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Muhaddislere göre, bir kimse Müslüman olarak Hz. Peygamber'e (sav) arkadaş olmuş veya onu görmüşse, o kişi sahabîdir. Usûlcüler ise bir kimsenin sahabî olarak nitelendirilebilmesi için uzun bir müddet Rasûlüllah'a (sav) arkadaşlık etmesini, onunla aynı mecliste bulunmasını ve ondan bir şeyler öğrenmesini şart koşmuşlardır. Genel olarak bakıldığında hadisçiler ile usûlcülerin sahabî anlayışı böyledir. Ancak Tebrîzî'ye göre usûlcülerin cumhûru, ashâb-ı hadîs gibi düşünmektedir.⁷⁰

2.4. el-Kâfi Fî 'Ulûmi'l-Hadîs'in Kaynakları

el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs'in asıl kaynakları; İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmu'l-hadîs*'i, İbn Cemâa'nın *el-Menhelü'r-revî fî 'ulûmi'l-hadîs'i-nebevî'si*, Muhyiddîn en-Nevevî'nin *İrşâdu tullâbi'l-hakâik ilâ ma'rifeti süneni*' ve İbn Dakîkul'Îd'in *el-İktirâh fî beyâni'l-ıştîlâh*'dir. Ancak bu eserler dışında *el-Kâfi*'ye hadîs ilmiyle ilgili birçok eser kaynaklık etmiştir. Şöyle ki:

1. Hemmâm b. Münebbih (ö. 132/750): *eş-Şahîfetü's-şahîha*.⁷¹

⁶⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 327; Buhârî, Bağdat'a geldiğinde onun hadîs bilgisini test etmek isteyen muhaddisler, 100 hadîsi metin ve senedlerini karıştırarak ona sormuşlar, Buhârî, âlimlerin huzurunda her bir hadîsi sened ve metinleriyle doğru olarak söylemiştir. Böylelikle onu imtihan etmek isteyenler, Buhârî'nin güçlü bir hafızaya ve geniş bir hadîs bilgisine sahip olduğunu görmüştür. Bk. M. Mustafâ el-A'zamî, "Buhârî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 369.

⁷⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 688-689.

⁷¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-hadîs*, 616.

2. Muhammed b. Sâib b. el-Kelbî el-Kûfî (ö. 146/763): *Tefsîrül-Kelbî*.⁷²
3. Mâlik b. Enes (ö. 179/795): *el-Muvaţta*.⁷³
4. Sîbeveyh (ö. 180/796): *el-Kitâb*.⁷⁴
5. İmâm Şâfî (ö. 204/820): *İhtilâfu'l-ĥadîs*.⁷⁵
6. İmâm Şâfî (ö. 204/820): *Müsnedü's-Şâfî*.⁷⁶
7. Ebû Dâvûd Tayâlisî (ö. 204/819): *el-Müsned*.⁷⁷
8. İbn Sa'd (ö. 230/845): *et-Tabakât*.⁷⁸
9. İbn Râhûye (ö. 238/853): *el-Müsned*.⁷⁹
10. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855): *el-İlel*.⁸⁰
11. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855): *el-Müsned*.⁸¹
12. Dârimî (ö. 255/869): *el-Müsned*.⁸²
13. Buhârî (ö. 256/870): *et-Târîhu'l-kebir*.⁸³
14. Buhârî (ö. 256/870): *el-Câmi'u's-şahîh*.⁸⁴
15. Buhârî (ö. 256/870): *Kitâbü'd-Du'afâi's-şagîr*.⁸⁵
16. Müslim (ö. 261/875): *el-Câmi'u's-şahîh*.⁸⁶
17. Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875): *el-Müsned*.⁸⁷
18. Bakî b. Mahled (ö. 276/889): *el-Müsned*.⁸⁸
19. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889): *Sünenü Ebî Dâvûd*.⁸⁹
20. Tirmizî (ö. 279/892): *el-Câmi'u's-şahîh*.⁹⁰

⁷² Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 735.

⁷³ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 687.

⁷⁴ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 758.

⁷⁵ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 300.

⁷⁶ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 336.

⁷⁷ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 671.

⁷⁸ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 856.

⁷⁹ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 172.

⁸⁰ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 667.

⁸¹ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 171, 467, 665.

⁸² Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 172.

⁸³ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 416, 667, 743.

⁸⁴ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 131, 197, 469, 480, 589, 615, 688.

⁸⁵ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 842.

⁸⁶ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 131, 206, 306, 446, 606.

⁸⁷ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 677.

⁸⁸ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 172.

⁸⁹ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 147, 150, 170, 175, 607.

⁹⁰ Tebrîzî, *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-ĥadîs*, 147, 150, 170, 175, 665.

21. İbn Ebî Heyseme (ö. 279/892-93): *et-Târihu'l-kebir*.⁹¹
22. Bezzâr (ö. 292/905): *el-Müsned*.⁹²
23. Nesâî (ö. 303/915): *Sünenü'n-Nesâî*.⁹³
24. Nesâî (ö. 303/915): *ed-Đu'afâ'*.⁹⁴
25. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö. 307/919): *el-Müsned*.⁹⁵
26. İbn Huzeyme (ö. 311/924): *eş-Şahîh*.⁹⁶
27. Ebû Avâne el-İsferâyînî (ö. 316/929): *Müstahrecu Ebî Avâne*.⁹⁷
28. İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938): *el-Cerh ve ve't-Ta'dil*.⁹⁸
29. Ebü't-Tayyib el-Luğavî (ö. 351/962): *Merâtibu'n-naħviyyîn*.⁹⁹
30. İbn Hibbân (ö. 354/965): *eş-Sikât*.¹⁰⁰
31. İbn Hibbân (ö. 354/965): *Şahîhu İbn Hibbân*.¹⁰¹
32. Ebû Bekr el-İsmâîlî (ö. 371/982): *el-Müstahrec*.¹⁰²
33. Dârekutnî (ö. 385/995): *es-Sünen*.¹⁰³
34. Dârekutnî (ö. 385/995): *ed-Đu'afâ'*.¹⁰⁴
35. Dârekutnî (ö. 385/995): *el-İlel*.¹⁰⁵
36. Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014): *el-Medhal*.¹⁰⁶
37. Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014): *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*.¹⁰⁷
38. Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014): *el-Müstedrek*.¹⁰⁸
39. Muhammed b. Ahmed el-Buhârî (ö. 412/1021): *Târihu Buhâra*.¹⁰⁹
40. İbn Abdilberr (ö. 463/1071): *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*.¹¹⁰

⁹¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 843.

⁹² Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 172.

⁹³ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 147, 171, 665.

⁹⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 842, 846.

⁹⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 172.

⁹⁶ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 147-148.

⁹⁷ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 148.

⁹⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 667, 843.

⁹⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 598.

¹⁰⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 842.

¹⁰¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 147, 150.

¹⁰² Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 148.

¹⁰³ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 175.

¹⁰⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 175.

¹⁰⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 667, 819.

¹⁰⁶ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 191.

¹⁰⁷ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 124, 138, 151, 194, 452, 403, 457.

¹⁰⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 138.

¹⁰⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 757.

¹¹⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fî 'ulûmi'l-ħadîs*, 786.

41. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071): *es-Sâbık ve'l-lâhik*.¹¹¹
42. İbn Mâkûlâ (ö. 475/1082): *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*.¹¹²
43. İbn Mâkûlâ (ö. 475/1082): *el-İkmâl fi ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif mine'l-esmâ ve'l-künâ ve'l-ensâb*.¹¹³
44. el-Gassânî (ö.498/1105): *Takyîdü'l-mühmel ve'temyüzü'l-müşkil*.¹¹⁴
45. Beğavî (ö. 516/1122): *Şerhu's-sünne*.¹¹⁵
46. Beğavî (ö. 516/1122): *Meşâbîhu's-sünne*.¹¹⁶
47. el-Hâzimî (ö. 584/1188): *el-İtibâr fi'n-nâsih ve'l-mensûh mine'l-âsar*.¹¹⁷
48. Beyhakî (ö. 458/1066): *es-Sünenü'l-Kübra*.¹¹⁸
49. İbn Nukta (ö. 629/1231): *Tekmiletü'l-İkmâl (el-İstidrâk 'ale'l-İkmâl*.¹¹⁹
50. İbnü's-Salâh (ö. 643/1245): *'Ulümü'l-ḥadîs*.¹²⁰

Yukarıda yer alan eserlerden de anlaşılacağı üzere birçok kaynaktan istifade eden Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*'in sonunda Hz. Peygamber'in (sav) sîret ve ahvâli ile ilgili bilgileri el-Hâfız Ebü'l-Hüseyn Ahmed b Fâris b. Zekerıyyâ, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Cezerî, Muhammed b. İshâk b. Yesâr ve diğerlerinin eserlerinden aldığını belirtmiştir. Ancak bu âlimlerin ve eserlerinin isimlerini bildirmemiştir. Bahse konu tarihçiler ve eserleri şöyledir:

1. İbn İshâk (ö. 151/768): *es-Sîretü'n-nebeviyye*.
2. İbn Fâris (ö. 395/1004): *Evcezü's-siyer li-hayri'l-beşer*.
3. İbnü'l-Esîr el-Cezerî (ö. 630/1233): *el-Kâmil ve Üsdü'l-ğâbe*.

Bu bilgilere göre Tebrîzî bu eserini kaleme alırken hadîs kaynaklarının yanı sıra İslâm tarihi ile ilgili kitaplara müracaat etmiş ve bu eserleri kaynak olarak kullanmıştır.

¹¹¹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 416.

¹¹² Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 819.

¹¹³ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 761, 668.

¹¹⁴ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 768, 770.

¹¹⁵ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 150.

¹¹⁶ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 176.

¹¹⁷ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 302.

¹¹⁸ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 296.

¹¹⁹ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 761.

¹²⁰ Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulümi'l-ḥadîs*, 104.

2.5. Kendisinden Sonrakilere Etkisi

Tebrîzî hadîs tarihinde İbnü's-Salâh, İbn Hacer, Sehâvî ve Suyûtî vb. meşhur kişiler gibi tanınmasa da hadîs ilimleri ile iştigal eden birçok âlim tarafından bilinmektedir. Hicrî VIII. yüzyıldan sonra kaleme alınmış hadîs ilmi ile ilgili birçok çalışmada Tebrîzî'ye ve eseri *el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs*'e yapılan atıfları görmek mümkündür.

el-Kâfî fi 'ulûmi'l-hadîs'e atıfta bulunan âlimler ve eserleri şöyledir:

1. Bedrüddîn ez-Zerkeşî (ö.794/1392): *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*.¹²¹
2. Burhâneddîn el-Ebnâsî (ö. 802/1400): *eş-Şeze'l-felâh min 'ulûmi İbni's-Salâh*.¹²²
3. Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404): *Şerhu't-Tebşiratü ve't-tezkire*.¹²³
4. İbn 'Ammâr el-Mâlikî (ö. 844/1441): *Miftâhu's-sa'ide fi şerhi'l-Elfiyyeti'l-hadîsiyye*.¹²⁴
5. İbn Hacer (ö. 852/1449): *en-Nüket 'alâ İbni's-Salâh*.¹²⁵
6. Bikaî (ö. 885/1480): *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi Şerhi'l-Elfiyye*.¹²⁶
7. Sehâvî (ö. 902/1497): *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*.¹²⁷
8. Suyûtî (ö. 911/1505): *Elfiyyetü's-Süyûtî fi muştalahi'l-hadîs*.¹²⁸

¹²¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynü'l-Âbidîn b. Muhammed (Riyad: Edvâu's-selef, 1998), 1: 305, 378.

¹²² Burhâneddîn İbrâhîm b. Mûsâ b. Eyyûb el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-felâh min 'ulûmi İbni's-Salâh*, thk. Salâh Fethî Helel (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), 1: 108, 2: 489.

¹²³ Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, *Şerhu't-Tebşiratü ve't-tezkire*, thk. Abdullatîf el-Hemîm – Mâhir Yâsîn el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002), 1: 152.

¹²⁴ Şemsüddîn Muhammed b. 'Ammâr b. Muhammed el-Mâlikî, *Miftâhu's-sa'ide fi şerhi'l-Elfiyyeti'l-hadîsiyye*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âl Nu'mân (San'a: Merkezü'n-Nu'mân, 2011), 42.

¹²⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ İbni's-Salâh*, thk. Rabî b. Hâdî 'Umeyr el-Medhalî (Medine: 'Imâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 1984), 1: 72, 111, 112, 132, 142, 143, 405, 445.

¹²⁶ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikaî, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi Şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2007), 1: 268, 299.

¹²⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*, thk. Alî Hüseyin Alî (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 2003), 1: 52, 86, 87, 113.

¹²⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *Elfiyyetü's-Süyûtî fi muştalahi'l-hadîs*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Mektebetü'l-ilmîyye, ts.), 11.

*Tedribu'r-râvi fi şerhi Takribu'n-Nevevi*¹²⁹ ve *el-Bahrü'llezî zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eşer*.¹³⁰

9. Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520): *Fethu'l-bâkî bi-şerhi ('alâ) Elfiyyeti'l-İrâkî*.¹³¹

10. Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-Ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622): *el-Yevâküt ve'd-dürer fi şerhi Nuḥbeti'l-fiker*.¹³²

11. Emîr es-San'ânî (ö. 1182/1768): *Tavzîhu'l-efkâr şerhu Tenkîhi'l-enzâr*.¹³³

12. Cum'a Fethî Abdulhalîm: *Rivâyâtü'l-Câmi'î's-şahîh ve nusehuhu "dirâsetün nazariyyetün taḥbîkiyye"*.¹³⁴

13. Muhammed Allâme Alî b. Âdem el-Etyûbî el-Vellev: *Şerhu Elfiyyetü's-Süyûtî fi'l-ḥadîşî'l-müsemmâ "İs'âfu zevi'l-veṭar bi Şerhi nazmi'd-dürer fi 'ilmi'l-eşer"*.¹³⁵

Genel olarak bakıldığında Tebrîzî'ye yapılan atıflar bazı belli başlı konularda yoğunlaşmaktadır. Bunları maddeler hâlinde şöyle özetlemek mümkündür:

1. Sahih hadîse münker şartını eklemesine,
2. Beğavî'nin sahih ve hasen kavramlarına yüklediği anlama, "İstilahta tartışma olmaz." sözü ile yaptığı açıklamasına,
3. Senedlerin en sahih konusundaki itirazına,

¹²⁹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedribu'r-râvi fi Şerhi Takribu'n-Nevevi*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1995), 1: 166, 180, 244.

¹³⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Bahrü'llezî zehar fi şerhi Elfiyyeti'l-eşer*, thk. Ebû Enes Enîs b. Ahmed b. Tâhir el-Endûnûsî (Riyad: Mektebetü'l-ğurebâi'l-eseriyye, 1999), 1: 322, 3: 950, 952, 953, 1030, 1143, 1172, 1249.

¹³¹ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî, *Fethu'l-bâkî bi-şerhi ('alâ) Elfiyyeti'l-İrâkî*, thk. Abdullatîf el-Hemîm – Mâhir Yâsîn el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2002), 1: 159.

¹³² Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-Ârifîn el-Münâvî, *el-Yevâküt ve'd-dürer fi şerhi Nuḥbeti'l-fiker*, thk. Ebû Abdillâh Rebî b. Muhammed es-Su'ûdî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 1: 351.

¹³³ Muhammed b. İsmâil es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr şerhu Tenkîhi'l-enzâr*, thk. Muhammed Muhibbuddîn Ebû Zeyd (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2011), 1: 232, 436.

¹³⁴ Cum'a Fethî Abdulhalîm, *Rivâyâtü'l-Câmi'î's-şahîh ve nusehuhu "dirâsetün nazariyyetün taḥbîkiyye"* (Katar: Dâru'l-Felâh, 2013), 1: 93.

¹³⁵ Muhammed b. Allâme Alî b. Âdem el-Etyûbî el-Vellev, *Şerhu Elfiyyetü's-Süyûtî fi'l-ḥadîşî'l-müsemmâ "İs'âfu zevi'l-veṭar bi Şerhi nazmi'd-dürer fi 'ilmi'l-eşer"* (Medine: Mektebetü'l-ğurabâi'l-eseriyye, 1993), 1: 71.

4. Salavatın kısaltılarak yazılmasının uygun olmayacağına dair görüşüne,
5. Hâs ve âm bağlamında hasen hadîsin, sahih hadîsten daha kapsayıcı oluşuna dair beyanına,
6. Hz. Peygamber'i (sav) hayatta iken gören ancak onun vefatından sonra Müslüman olan kimsenin de sahabî olduğuna dair görüşüne,
7. Senedi zayıf olan bir hadîsin metninin zayıf olmayabileceğine dair kanaatine atıfta bulunulmuştur.

2.6. Nüshalar Arası Fark

el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs'in Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân,¹³⁶ es-Seyyid İzzet el-Mursî¹³⁷ ve Muhammed b. Riyâd el-Ahmed¹³⁸ tarafından üç ayrı tahkiki yapılmıştır. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân ve Muhammed b. Riyâd el-Ahmed bu eserin tek bir yazmasını Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesinde (nr. 197) bulduklarını ve bu yazma nüshayı esas alarak *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*'i tahkik ettiklerini belirtmektedirler.¹³⁹ Oysa bu eserin bir diğer yazma nüshası, Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi 1573 numarada kayıtlıdır.¹⁴⁰ Âl Selmân ve Muhammed b. Riyâd, muhtemelen bu ikinci nüshadan haberdar değildir. es-Seyyid İzzet el-Mursî'nin tahkikini ise elde etme imkânımız olmadığından, bu çalışmanın hangi nüsha veya nüshaları esas alarak yapıldığı tespit edilememiştir.

Muhakkikler, Topkapı Yazma Eserler Kütüphanesinde tespit edebildikleri tek bir nüshadan hareketle tahkiklerini yapmışlardır. Ancak Amasya Yazma Eserler Kütüphanesinde var olan nüshadan haberdar

¹³⁶Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî et-Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân (Amman: Dâru'l-Eseriyye, 2008).

¹³⁷Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî et-Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*, thk. es-Seyyid İzzet el-Mursî (Kâhire: Dâru'l-Celîmî, 2014).

¹³⁸Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî et-Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*, thk. Muhammed b. Riyâd el-Ahmed (Kâhire: Dâru'l-İlmiyye, 2016).

¹³⁹Tebrîzî, "Mukaddime", *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*, 2008, 61; Tebrîzî, "Mukaddime", *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*, 2016, 4.

¹⁴⁰Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî et-Tebrîzî, *el-Kâfî fî 'ulûmî'l-hadîs*, Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 1573.

olmadıklarından dolayı, bazı eksikliklerin olduğu görülmüştür. Burada birkaç örnek verilecek olursa;

1. Örnek:

Topkapı nüshası

وقال الشيخ تقي الدين: نعم إن الصواب أنه لم يفت الأصول الخمسة الصحيحين
وسنن أبي داود والترمذي والنسائي من الصحيح إلا اليسير.¹⁴¹

Amasya nüshası:

قال الشيخ محي الدين: نعم إن الصواب أنه لم يفت الأصول الخمسة الصحيحين وسنن
أبي داود والترمذي والنسائي من الصحيح إلا اليسير.¹⁴²

2. Örnek:

Topkapı nüshası

اعلم أن الأحكام كما **بينت** بكتاب الله تعالى **بينت** بسنة رسول الله صلى الله عليه ر
سلم...¹⁴³

Amasya nüshası:

اعلم أن الأحكام كما **ثبت** بكتاب الله تعالى **ثبت** بسنة رسول الله صلى الله عليه ر
سلم...¹⁴⁴

Yukarıdaki birinci örnekte bir isim karışıklığı söz konusudur. Topkapı nüshasında, nakledilen bir sözün sahibi Şeyh Takıyyüddîn yazılı iken Amasya nüshasında Şeyh Muhyiddîn yazılıdır. Muhakkiklerden Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân tahkikinde burada bir yazım hatası olduğuna dikkat çekerek yanlışlığı düzeltmeye çalışmıştır. Ancak muhakkik Amasya nüshasına ulaşmış olsaydı, böyle bir tashih ve açıklamaya ihtiyaç duymayacaktı. İkinci örnekte ise, Topkapı nüshasında **بينت** yazılan ifade, Amasya nüshasında **ثبت** yazılmıştır. Her ne kadar bu iki kelime arasında anlam açısından büyük bir fark olmasa da Amasya nüshasının daha eski olması hasebiyle burada yer alan ifadenin tercih edilmesi daha uygun olacaktır.

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak böyle bir çalışma yeniden bir tahkik çalışmasını gerektireceğinden burada bu iki örnekle iktifa edilmiştir.

¹⁴¹Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 147.

¹⁴²Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 8a.

¹⁴³Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 108.

¹⁴⁴Tebrîzî, *el-Kâfi fi 'ulûmi'l-ḥadîs*, 3a.

SONUÇ

Tebrîzî'nin yaşadığı dönem hadîs usûlü ve hadîs şerh edebiyatı açısından oldukça verimli geçmiş bir zaman dilimidir. Zira bu dönem, Mısır ve çevresinde hadîs tarihinde derin iz bırakan kişilerin yetiştiği ve eserler kaleme aldıkları bir dönemdir. Tebrîzî de bu ilmî atmosferden etkilenmiş hem yazdığı eserlerle hem de yetiştirdiği talebeleriyle bu sürece katkıda bulunmuştur. Muhtemelen Tebrîzî, kendisinden daha fazla tanınmış ve öne çıkmış âlimlerin gölgesinde kaldığından dolayı pek meşhur olamamıştır. Ancak Tebrîzî, ilmî birikimi ve yaptığı çalışmalarıyla üzerinde çok daha fazla durulmayı hak etmektedir.

Tebrîzî'nin bahse konu eseri içerik olarak orijinal bir çalışma değildir. Zira *el-Kâfî fî 'ulûmî'l- hadîs*, İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmu'l- hadîs* isimli eserine yapılan bir ihtisar çalışmasıdır. Ancak Tebrîzî'nin bu eserini farklı kılan husus, İbnü's-Salâh'ın eseri dışında kendisine kadar gelen birikimi de bu eserine derc etmesidir. Ayrıca ele aldığı her konuyu izah ederken sözü uzatmadan ihtiyaç duyulduğu kadar bilgi vermekle yetinmiştir. Duruma göre konuları âyet, hadîs, şiir ve hadîs âlimlerinin görüşlerine müracaat etmek suretiyle açıklamış ve detaylandırmıştır. Kısa ve özlü bir şekilde hadîs ilimleri ile ilgili bilgilerin yanı sıra bazı konularda kendi düşüncelerini de ekleyerek bu eserini ilim talebelerinin istifadesine sunmuştur.

Klasik manada hadîs ilimleriyle alakalı tüm konulara bu eserde yer verilmiştir. Sahih hadîse münker şartını eklemesi, senedlerin en sahihliği konusunda genel yaklaşıma itirazı, hasen ve sahih arasındaki hâs ve âm ilişkisi, sahâbe olma şartları konusundaki görüşü, Beğavî'nin sahih ve hasen kavramlarına yüklediği anlama, "İstilahta tartışma olmaz." sözü ile yaptığı açıklaması, senedi zayıf olan bir hadîsin metninin zayıf olduğu manasına gelmeyeceğine dair görüşü, hadîs tahsil yaşı, adâlet ve zabtın tespitinde yöntem teklifi gibi bazı konularda yaptığı açıklamaları, tespit edilebildiği kadarıyla Tebrîzî'nin özgün yönünü göstermektedir. Bu bağlamda Tebrîzî'nin kendisinden sonra kaleme alınan hadîs ilimleri ile ilgili eserleri etkilediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulhalîm, Cum'a Fethî. *Rivâyâtü'l-Câmi'ü's-şahîh ve nusehuhu "dirâsetün nazariyyetün ta'bîkiyye"*. 2 Cilt. Katar: Dâru'l-Felâh, 2013.
- A'zamî, M. Mustafa. "Buhârî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 368-372. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Akpınar, Cemil. "İbn Cemâa, Bedreddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 388-392. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Arslan, Ali. "Mukaddimetü İbni's-Salâh İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6/5 (2017): 2459-2474.
- Bağdâdî, İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âşâru'l-musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Bikaî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer. *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiye*. Thk. Mâhir Yâsin el-Fahl. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2007.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'ü's-şahîh*. Thk. Muhammed Zehir Nasire'n-Nâsır. 9 Cilt. Dımaşk: Dâru Tavku'n-Necâ, 2002.
- Ebnâsî, Burhâneddîn İbrâhîm b. Mûsâ b. Eyyûb. *eş-Şeze'l-felâh min 'ulûmi İbni's-Şalâh*. Thk. Salâh Fethî Helel. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Thk. Şuayb Arnâvût, Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ensârî, Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed. *Fethu'l-bâkî bi-şerhi (alâ) Elfiyyeti'l-İrâkî*. Thk. Abdullatîf el-Hemîm-Mâhir Yâsin el-Fahl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- Etyûbî, Muhammed b. Allâme Alî b. Âdem el-Vellev. *Şerhu Elfiyyetü's-Süyûfi fi'l-hadîsi'l-müsemma "İs'âfu zevi'l-vefar bi Şerhi nazmi'd-dürer fi 'ilmi'l-eser"*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ğurabâi'l-eseriyye, 1993.
- İbn Ammâr, Şemsüddîn Muhammed el-Mâlikî. *Miftâhu's-sa'ide fi şerhi'l-Elfiyyeti'l-hadîsiyye*. Thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âl Nu'mân. San'a: Merkezü'n-Nu'mân, 2011.
- İbnü'l-Ğazâ, Muhammed b. Abdirrahmân. *Divânü'l-İslâm ve bi hâşiyetihî esmâi kütübi'l-a'lâm*. Thk. Seyyid Hasan Kisrevî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-kâmine fi 'ayâni'l-mieti's-sâmine*. b.y.: y.y., ts.

- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *en-Nüket 'alâ İbni'ş-Şalâh*. Thk. Rabî b. Hâdî 'Umeyr el-Medhalî. 2 Cilt. Medine: 'Imâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 1984.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zehab fî aḥbâri men zehab*. Thk. Abdulkâdir el-Arnâvût-Muhmûd el-Arnâvût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Mulakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî. *el-Akdu'l-mezheb fî ṭabaḳâti ḥamaleti'l-mezheb*. Thk. Eymen Nâsir el-Ezherî-Seyyid Mihenî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997.
- İbn Râfi', Ebü'l-Meâlî Takıyyüddîn Muhammed es-Sellâmî. *el-Vefeyât*. Thk. Sâlih Mehdî Abbâs, Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî. *'Ulûmu'l-hadîs*. Thk. Nurettin Itr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân. *Şerḥu't- Tebşiratü ve't-tezkire*. Thk. Abdullatif el-Hemîm-Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2002.
- Kâdî Şehbe, Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtu'ş-şâfiyye*. Thk. el-Hâfiz Abdulhalîm Hân. Beyrut: Âlemu'l-kütüb, 1986.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-Ârifin. *el-Yevâḳit ve'd-dürer fî şerḥi Nuḥbeti'l-fiker*. Thk. Ebû Abdillâh Rebî b. Muhammed es-Su'ûdî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Şaḥîḥu Müslim*. Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ihyâi't-turâsi'l-arabî, 1991.
- Nuveyhîd, Adîl. *Mu'cemu'l-müfessirin*. Beyrut: Müessesetü Nuveyhîd, 1988.
- Polat, Selahaddin. "Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4 (1990): 237-255.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâîl. *Tavzîḥu'l-efkâr şerḥu Tenḳîhi'l-enzâr*. Thk. Muhammed Muhibbuddîn Ebû Zeyd. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2011.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *Fethu'l-muḡîs bi-şerḥi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî*. Thk. Alî Hüseyin Alî. 4 Cilt. Mısır: Mektebütü's-Sünne, 2003.

- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*. Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kâhire: Dâru'l-ihyâ-i kütübi'l-arabî, 1964.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Elfıyyetü's-Süyûtî fi muştalâhi'l-ħadîs*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Mektebetü'l-ilmıyye, ts.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Ĥüsnü'l-muħâdara fi târîhi Mısr ve'l-Kâhire*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: Dâru'l-ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1967.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Tedribü'r-râvi fi Şerhi Takribü'n-Nevevi*. Thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1995.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-Bahrü'llezî zehar fi şerhi Elfıyyeti'l-eşer*. Thk. Ebû Enes Enîs b. Ahmed b. Tâhir el-Endûnûsî. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-ğurebâi'l-eseriyye, 1999.
- Tebrîzî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî. *el-Kâfi fi ulûmi'l-ħadîs*. Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl Selmân. Amman: Dâru'l-Eseriyye, 2008.
- Tebrîzî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî. *el-Kâfi fi ulûmi'l-ħadîs*. Thk. es-Seyyid İzzet el-Mursî. Kâhire: Dâru'l-Celîmî, 2014.
- Tebrîzî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî. *el-Kâfi fi ulûmi'l-ħadîs*. Thk. Muhammed b. Riyâd el-Ahmed. Kâhire: Dâru'l-ilmıyye, 2016.
- Tebrîzî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî. *el-Kâfi fi ulûmi'l-ħadîs*. 1573: 1a-156a. Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Tebrîzî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Alî b. Abdillâh el-Erdebîlî. *el-Mıyar fi'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevdüa elleti isteşhede biha'l-fukahâ*. Thk. Haldûn Muhammed Fâris el-Bâşa. Demmâm: Dâru'l-ıslâh, 2009.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *en-Nüket 'alâ Muħaddimeti İbni's-Şalâh*. Thk. Zeynü'l-Âbidîn b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Edvâu's-selef, 1998.
- Zirikli, Hayruddîn b. Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkı. *el-A'lâm*. 15. Cilt. Beyrut: Dâru'l-'ilmi'l-melâyîn, 2002.